

Úloha č. 9: Nelineární jevy v ultrarychlé optice

Pokročilé praktikum z optiky

1. října 2014

1 Úvod

Ultrarychlá optika pracuje s optickými pulsy délky řádově jednotky až stovky femtosekund; díky tomu lze i s malými energiemi v optickém pulsu (typicky např. μJ) dosáhnout velmi vysokých špičkových intenzit a pozorovat řadu nelineárních jevů, které jsou indukovány elektrickým polem záření. Brzy poté, co byly vyvinuty laserové zdroje s dostatečně krátkými impulsy, našly nelineární jevy v ultrarychlé optice četné uplatnění, např: při generaci vyšších harmonických, v diagnostice délky impulsu, generaci tzv. bílého kontinua, nebo při zesilování širokospektrálních optických pulsů. Právě těmito aplikacemi se budeme zabývat v této úloze.

1.1 Původ nelineárních jevů

Uvažujme záření procházející bezztrátovým dielektrikem. Dopadající elektromagnetické pole rozkmitává nabitě částice a kmitající náboj vytváří nové elektromagnetické pole. Tento efekt je kvantitativně popsán pomocí vektorového pole polarizace $\mathbf{P}$. Závislost polarizace na vnějším elektrickém poli je možno (za předpokladu hladkosti funkcí) rozvinout do Taylorova polynomu

$$\mathbf{P} = \epsilon_0 (\bar{\chi}^{(1)}\mathbf{E} + \bar{\chi}^{(2)}\mathbf{E}\mathbf{E} + \bar{\chi}^{(3)}\mathbf{E}\mathbf{E}\mathbf{E} + \dots), \quad (1)$$

kde $\bar{\chi}^{(j)}$ je susceptibilita j -tého řádu a z matematického hlediska se jedná o tenzor $(j + 1)$ -tého řádu.

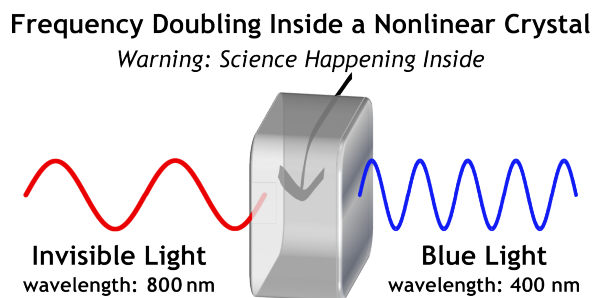
Takto rozepsaná polarizace se projeví ve vlnové rovnici (2) na pravé straně; což má naznačit, že polarizace hraje v této rovnici roli budícího členu. Jedná se o vektorovou rovnici, kterou lze zjednodušit na skalární za předpokladu že dopadající (případně generované) vlny mají nějakou pevně danou polarizaci, která je vlastní polarizací daného materiálu (obvykle se jedná o lineární polarizaci).

$$\nabla^2\mathbf{E} - \epsilon_0\mu_0\frac{\partial^2}{\partial t^2}\mathbf{E} = \mu_0\mathbf{P}, \quad (2)$$

V následujících odstavcích analyzujeme základní efekty spojené s nelinearitou druhého a třetího řádu.

1.2 Generace druhé harmonické

Generace druhé harmonické je konverze čerpacího záření na záření s poloviční vlnovou délkou a dvojnásobnou frekvencí; jde o jeden z nejjednodušších a nejčastěji využívaných nelineárních procesů, který souvisí se susceptibilitou druhého řádu $\bar{\chi}^{(2)}$. Nejobvyklejší – kolineární uspořádání zpravidla odpovídá obrázku 3. Pro optický puls s obdélníkovým profilem v prostoru i v čase lze dosáhnout účinnosti přes 90%, pro gaussovský svazek je však obvyklejší účinnost okolo 50 %.

Obrázek 1: Ilustrace generace druhé harmonické.

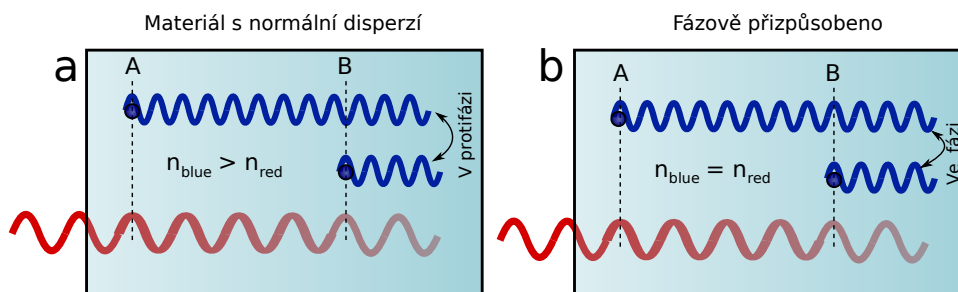
Vysvětlíme nyní princip vzniku druhé harmonické. Nechť lineárně polarizované harmonické záření popsané (pro jednoduchost skalární) hodnotou elektrického pole dopadá na materiál vykazující nelinearitu druhého řádu $\chi^{(2)}$ (pro jednoduchost uvažujeme prostorovou souřadnici rovnou nule). Potom

$$E = \frac{1}{2} (E_0 e^{i\omega t} + E_0 e^{-i\omega t}) \quad (3)$$

Toto pole vybudí skrze susceptibilitu druhého řádu nové optické vlny polarizaci popsanou rovnicí (4), která obsahuje dvě nové frekvence:

$$P = \epsilon_0 \chi^{(2)} E^2 = \epsilon_0 \chi^{(2)} \frac{1}{4} \left(\underbrace{E_0^2 e^{i2\omega t} + E_0^2 e^{-i2\omega t}}_{\text{SHG}} + \underbrace{2E_0^2}_{\text{OR}} \right) \quad (4)$$

1. **Druhá harmonická** – zkráceně SHG (z anglického *second harmonic generation*), je vlna s dvojnásobnou frekvencí oproti dopadající vlně
2. **Optická rektifikace** – zkráceně OR, je stejnosměrné napětí (vlna s nulovou frekvencí) generované jako konstantní dipólový moment v materiálu. Tento jev lze využít pro generaci tera-hertzového záření; v této úloze jej však nebudeme uvažovat.

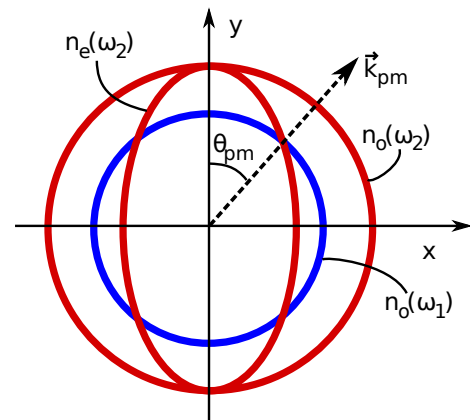

Obrázek 2: Vliv disperze na splnění podmínky fázového synchronismu. Vlevo není kvůli disperzi podmínka synchronismu splněna, druhá harmonická generovaná v různých místech materiálu se navzájem vyruší. Vpravo je podmínka synchronismu splněna a tak druhá harmonická v celém objemu konstruktivně nasčítá.

Výše uvedené úvahy popsané rovnicí (4) platí pouze lokálně, v každém bodě dielektrika zvlášť. Celková účinnost konverze do druhé harmonické závisí na soufázovosti dílčích příspěvků druhé harmonické v celém objemu materiálu. Na obrázku 2 je naznačeno, jak tatáž dopadající vlna (říkejme jí základní harmonická) generuje druhou harmonickou ve dvou různých místech A a B. Přitom se může stát (viz 2a), že vlivem disperze v materiálu je fáze druhé harmonické, vygenerované v bodě A odlišná od fáze druhé harmonické vygenerované v bodě B. Za toto fázové rozladění je zodpovědný rozdílný index lomu základní a druhé harmonické, tj. disperze materiálu. Pokud by existoval materiál, který má stejný index lomu pro základní i druhou harmonickou, všechny dílčí příspěvky druhé harmonické z celého objemu materiálu by se konstruktivně sečetly. Tato podmínka pro účinnou generaci SHG je velmi důležitá a proto má vlastní název - **podmínka fázového synchronismu**; lze ji zapsat jako $n_\omega = n_{2\omega}$, nebo ještě obecněji pomocí vlnových vektorů (rovnice (5)). Spolu se zákonem zachování energie (6) tvoří vektorová rovnice (5) čtyři základní podmínky pro generaci druhé harmonické.

$$2\vec{k}_1 = \vec{k}_2 \quad (5)$$

$$2\omega_1 = \omega_2, \quad (6)$$

Obrázek 3: Diagram závislosti indexu lomu v závislosti na úhlu vlnového vektoru záření (v polárních souřadnicích). Diagram odpovídá tzv. negativnímu dvojlomnému prostředí, kdy při dané vlnové délce je $n_o \geq n_e$. Úhel θ_{pm} , při kterém platí $n_o(\omega_1) = n_e(\omega_2)$ je hledaný úhel splňující podmínku fázového synchronismu.

kde ω_1 a $\vec{k}_1$ je frekvence a vlnový vektor příslušející základní harmonické, ω_2 a $\vec{k}_2$ přísluší druhé harmonické.

Podmínky synchronismu je možné splnit ve vhodně orientovaném dvojlomném materiálu, pokud se podaří chromatická disperze vykompenzovat právě rozdílným indexem lomu extra-ordinární vlny. V této úloze budeme využívat krystalu BBO (β -barium borát), jsou indexy lomu uvedeny v následující tabulce:

800 nm		400 nm	
n_o	n_e	n_o	n_e
1.66137	1.54618	1.69337	1.56874

Průběh extra-ordinárního indexu lomu pro záření šířící se pod úhlem θ vůči optické ose v jednoosém krystalu je dán implicitně vztahem (7)

$$\frac{1}{n_e(\theta)^2} = \frac{\cos^2 \theta}{n_o^2} + \frac{\sin^2 \theta}{n_e^2} \quad (7)$$

Odtud lze také vypočítat optimální orientaci krystalu vůči dopadajícímu záření tak, aby docházelo k účinné konverzi do druhé harmonické.

1.3 Parametrické zesílení

Stejně, jako generace druhé harmonické, je parametrické zesílení nelineární jev druhého řádu, spojený se susceptibilitou $\chi^{(2)}$. Při tomto procesu však vzájemně interagují tři různé vlnové délky. Během procesu předává intenzivní čerpací vlna s vyšší frekvencí ω_3 energii signálové vlně s nižší frekvencí ω_1 ; rozdílová energie je transformována do třetí vlny s rozdílovou frekvencí $\omega_2 = \omega_3 - \omega_1$. Parametrické zesilovače hrají významnou roli v laserové technice při generaci velmi intenzivních femtosekundových pulsů; parametrické generátory a zesilovače jsou rovněž žádané zdroje záření s přeladitelnou vlnovou délkou.

A který člen nelineární polarizace je zodpovědný za parametrické zesílení? Odpověď na tuto otázku necháme studentům na rozmyšlenou; napovíme, že postup je velmi podobný jako ve vztazích (3) a (4), avšak jako vstupní pole bereme superpozici tří harmonických vln s frekvencemi splňující $\omega_3 = \omega_1 + \omega_2$.

Podobně, jako při generaci druhé harmonické, účinné parametrické zesílení je podmíněno splněním podmínek zákona zachování energie a fázového synchronismu. Pro třívlonové směšování mají tyto podmínky tvar

$$\vec{k}_3 = \vec{k}_1 + \vec{k}_2 \quad (8)$$

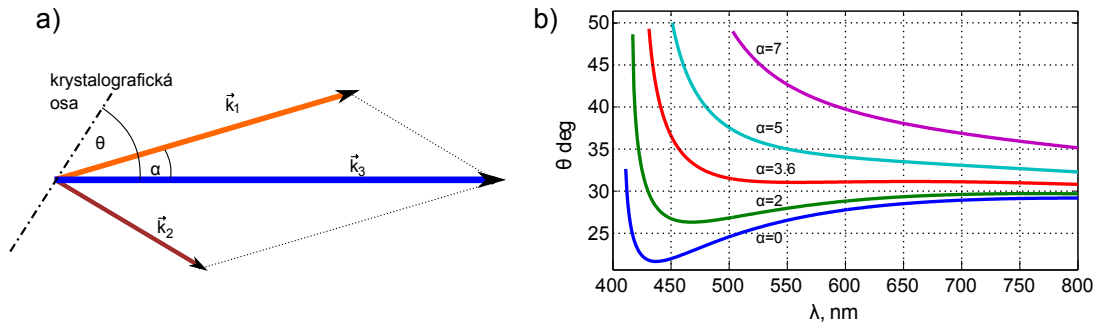
$$\omega_3 = \omega_1 + \omega_2 \quad (9)$$

Jednotlivé interagující vlny 1-3 se nazývají po řadě signální, jalová a čerpací.

Není přitom nezbytně nutné, aby se všechny tři interagující vlny šířily stejným směrem; podmínky fázového synchronismu lze dobře splnit i pro nekolineární uspořádání, přičemž rovnice (8) musí být splněna vektorově, jak je vidět na diagramu 4a. Tuto podmínku je možné splnit opět s využitím vhodně orientovaného dvojlomného krystalu. V této úloze použijeme krystal BBO v konfiguraci $o + o \rightarrow e$, což je zkrácený zápis faktu, že součet frekvencí ordinárně polarizovaného signálu a ordinárního jalového svazku dá frekvenci extraordinárně polarizovaného čerpání. Míra potřebného pootočení krystalu θ závisí na vlnové délce signálu a na úhlu α mezi čerpáním a signálem. Tato závislost (kterou lze získat vyřešením rovnic fázového synchronismu (8)) je na obrázku 4b, kde je vidět, že nekolineární uspořádání s úhlem $\alpha = 3.6$ podporuje zesílení ve velmi široké spektrální oblasti.

1.4 Generace superkontinua

Generace superkontinua je silně nelineární jev, při kterém dochází ke spojitému rozšíření spektrální „čáry“ záření na kontinuum s šířkou pásma až několik stovek nanometrů; je možné jej komprimovat na jednotky femtosekund a je často používaný jako sondovací (probe) svazek v pump-probe spektroskopii. Vygenerovat jej je možné zafoksováním femtosekundového svazku do téměř libovolného balkového dielektrika, či do fotonických/vlnovodných struktur.

Obrázek 4: a) Grafické znázornění splnění podmínek fázového synchronismu pomocí dvojlomného krystalu natočeného pod úhlem θ . b) Řešení podmínek fázového synchronismu parametrického zesílení v krystalu BBO v závislosti na vlnové délce signálu a nekolineárním úhlu α . Pro $\alpha = 3,6$ je optimální úhel θ téměř konstantní v oblasti 500 až 700 nm. V této konfiguraci lze dosáhnout zesílení v široké spektrální oblasti.

Z hlediska nelineární optiky je tento jev postaven především na nelinearitě třetího řádu (spojené se susceptibilitou $\chi^{(3)}$), avšak mohou se projevovat i další efekty. Nelineární polarizace spojená se susceptibilitou třetího řádu má v případě jedné dopadající vlny ($E = \frac{1}{2} (E_0 e^{i\omega t} + E_0 e^{-i\omega t})$) tvar (10).

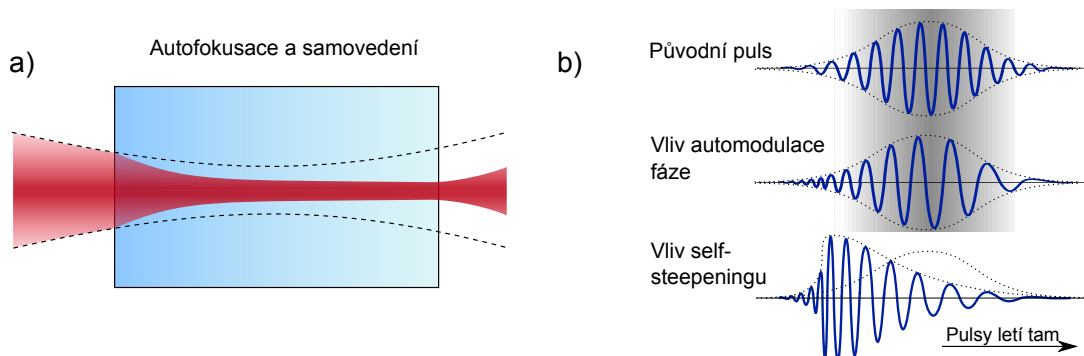
$$P = \epsilon_0 \chi^{(2)} E^3 = \epsilon_0 \chi^{(2)} \frac{1}{8} \left(\underbrace{E_0^3 e^{i3\omega t} + E_0^3 e^{-i3\omega t}}_{\text{THG}} + 3 \underbrace{|E_0|^2 (E_0 e^{+i\omega t} + E_0 e^{-i\omega t})}_{\text{Kerrův jev}} \right) \quad (10)$$

Výsledkem interakce jsou dva nové jevy:

1. **Generace třetí harmonické**, jejíž účinnost je podmíněna splněním podmínky fázové synchronizace. Tento jev však v nehraje nyní klíčovou roli, nebudeme se jím dále proto zabývat.
2. **Kerrův jev** Jde o generaci stejné vlnové délky, jako budící vlna. Tento příspěvek má podobný tvar jako lineární polarizace ($P_{Lin} = \epsilon_0 \chi^{(1)} E$). Projeví se tedy jako nelineární změna indexu lomu materiálu, která je přímo úměrná $|E|^2$, tj. intenzitě. Ponechme na rozmyšlenou jednoduchou otázku, jak je to se splněním podmínky fázového synchronismu tohoto jevu?

Kerrův jev přispívá k rozšíření spektra pulsu více způsoby; graficky jsou znázorněny na obrázku 5:

1. **Autofokusace** je důsledkem prostorového rozložení elektrického pole v gaussovském svazku. Uprostřed svazku je vyšší intenzita díky $\chi^{(3)}$ nelinearitě i vyšší index lomu. To má za následek vznik gradientní čočky, která je nelineárně indukovaná samotným svazkem, čímž dochází k autofokusaci svazku. Nárůst intenzity na ose svazku dále zesiluje nelineární jevy, včetně samotné autofokusace, což může vést až ke kolapsu profilu svazku do velmi malé plochy a k poškození materiálu. Proti autofokusaci působí difrakce a nedestruktivní ionizace, která při velkých intenzitách přispívá ke snížení indexu lomu na ose svazku. Pokud nastane rovnováha mezi autofokusací na jedné straně a difrakcí a ionizací na straně druhé, může dojít k *samovedení*, kdy se puls šíří materiálem s velmi malým příčným průměrem na vzdálenost několik mm (viz obrázek 5a).
2. **Automodulace fáze** je důsledkem časově proměnné amplitudy elektrického pole v ultrakrátkém pulsu. Proces je znázorněn na obrázku 5b; nejintenzivnější část pulsu vidí vyšší index lomu než oblasti s nízkou intenzitou, dochází tedy k fázovému zpoždění optických vln ze středu pulsu směrem zadnímu kraji, čímž dojde k rozšíření spektra.
3. **Self-steepening** úzce souvisí z automodulací fáze; spolu se změnou fázové rychlosti totiž dochází i ke změně grupové rychlosti intenzivní části pulsu. To má za následek deformaci obálky impulsu – pík pulsu se zpozdí a výrazně vzroste sklon sestupné hrany. V praxi to znamená, že se poruší symetrie v rozšiřování spektra – preferovány jsou kratší vlnové délky.

Obrázek 5: a) Autofokusace umožňuje samovedení svazku v úzkém filamentu a zvýšení vlivu nelinearit b) Rozšíření spektra vlivem automodulace fáze a narušení symetrie kvůli self-steepeningu. Tmavší barva reprezentuje oblast s vyšším indexem lomu.

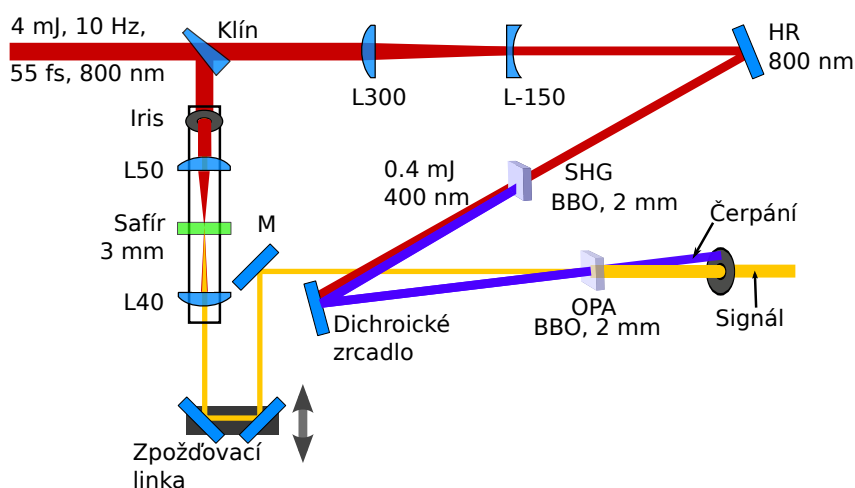
2 Experimentální uspořádání

Zdrojem záření pro tuto úlohu je výkonný femtosekundový laserový systém Pulsar, jehož obvyklé výstupní parametry jsou shrnuty v tabulce 1.

Energie v pulsu	5.5 mJ	Délka pulsu	55 fs
Střední vln. délka	805 nm	Šířka spektra	40 nm
Opakovací frekvence	10 Hz	Průměr svazku	~ 8 mm

Tabulka 1: Tabulka parametrů femtosekundového Ti:safírového systému.

Popíšeme nyní samotný experiment, jehož schéma je uvedeno na obrázku 6. Pomocí klínu je malá část energie poslána skrz irisovou aperturu a čočku do krystalu safíru, kde je vygenerováno superkontinuum; následnou čočkou je pak divergentní široko-spektrální svazek zkolimován a nasměrován do krystalu BBO_{opa} , kde je parametricky zesílen. Zbývající, energetičtější část pulsu projde skrze teleskop se zvětšením 1/2 (svazek se tedy zmenší) a je nasměrován do krystalu BBO_{shg} , kde se část pulsu konvertuje do druhé harmonické (400 nm). Zatímco zbylá část energie pulsu na základní harmonické je oddělena pomocí dichroického zrcadla, druhá harmonická je nasměrována na druhý krystal BBO_{opa} , kde slouží jako čerpání pro parametrické zesílení.

Obrázek 6: Schéma experimentu

Celý systém má poměrně velké množství stupňů volnosti. Uvedeme výčet prvků, které lze během

experimentu nastavovat.

- **Apertura za děličem svazku** – reguluje intenzitu záření při generaci superkontinua (jednak velikostí svazku a jednak difrakčně)
- **Pozice safíru na ose z** – ovlivňuje stabilitu generovaného superkontinua.
- **Pootočení safíru okolo osy z** – krystalický safír je dvojlomný; je třeba jej nastavit tak, aby nedocházelo k depolarizaci.
- **Poloha čočky $f=40$ mm** kolimující superkontinuum. Nastavíme tak, aby superkontinuum bylo mírně konvergentní.
- **Zpoždění** slouží k přesnému nastavení délek obou ramen.
- **Orientace BBO_{shg}** určuje účinnost generace druhé harmonické (splnění fázového synchronismu).
- **Nekolineární úhel α** mezi čerpáním a signálem určuje maximální šířku pásma, ve které lze zesilovat. Optimum je pro $\alpha = 3,6^\circ$ uvnitř krystalu.
- **Teleskop v čerpacím svazku** – na ten se raději nesahá, je to nebezpečné.
- **Pootočení krystalu BBO_{opa} okolo svislé osy** – zajišťuje splnění podmínek synchronismu OPA.
- **Otočení krystalu BBO_{opa} o 180°** okolo horizontální osy – změna z walk-off kompenzujícího uspořádání do walk-off nekompenzujícího a naopak. Ovlivňuje účinnost OPA a mění podmínku synchronismu pro parazitní jevy (SHG jalového svazku a signálu).

3 Zadání úlohy

Před zahájením práce v laboratoři je třeba se seznámit s **bezpečnostními pokyny**: Laserový systém, se kterým budete pracovat, je systémem IV třídy. Při práci je povinnost studenta **nosit ochranné brýle**. Přitom je třeba mít na paměti, že rozsah vlnových délek, se kterými budete pracovat, pokrývá spojitě téměř celý rozsah viditelného spektra; dokonalé brýle pro tento experiment tedy neexistují. Proto je třeba dbát zvýšené opatrnosti i při práci s brýlemi.

3.1 Naladění systému

1. Navedte svazek ze systému Pulsar do experimentální sestavy. Polarizace lineární, vertikální.
2. Vygenerujte jednovláknové superkontinuum; jeho depolarizaci potlačte vhodnou orientací safíru.
3. Vygenerujte čerpací svazek na druhé harmonické Ti:safíru.
4. Překryjte čerpací a signálový svazek v krystalu BBO_{opa}
5. Optimalizujte všechny potřebné parametry pro účinné parametrické zesílení při jednom průchodu krystalem BBO_{opa} v co nejširší šířce pásma.

3.2 Pozorování parametrického zesílení

1. Změřte energie vstupu, druhé harmonické, superkontinua a zesíleného signálu.
2. Změřte úhly α a θ .
3. Změřte spektrum superkontinua a zesíleného signálu.
4. Pozorujte parametrickou superfluorescenci. Jak se mění při otáčení krystalu v obou směrech? Jak se mění v přítomnosti/nepřítomnosti seedu?
5. Pokuste se prokázat přítomnost jalového svazku. Jaký je rozsah vlnových délek a úhel šíření idleru?

3.3 Časová charakteristika ultrakrátkých pulsů, měření disperze vyšších řádů

1. Změřte sérii spekter zesíleného signálu posouvaje postupně zpoždění mikrometrickým šroubem. Alespoň 10 spekter.
2. Vložte do svazku superkontinua tlustý optický materiál a opakujte měření z předchozího bodu.
3. Na základě naměřených dat z předchozích dvou bodů co nejpřesněji určete délku pulsu superkontinua pro oba dva případy.
4. Z naměřených dat vypočítejte disperzi prvního až třetího řádu (GD, GDD a TOD) superkontinua před a po průchodu tlustým materiálem.
5. Experimentálně získané disperzní charakteristiky materiálu porovnejte s teoretickou předpovědí disperze (ze znalosti Sellmeierových rovnic).